

Marius Turda, *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)*

Editura Polirom, Iași, 2014, 200 p.

Lucrarea de față urmează ediției în limba engleză, *Modernism and Eugenics*, apărută în 2010 la Palgrave Macmillan. Prin intermediul demersului lui Marius Turda ne sunt oferite câteva explicații referitoare la mișcarea eugenistă din Europa de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX și, totodată, despre felul în care eugenismul a influențat sau chiar a generat modalități brutale de aplicare a acestor teorii. Volumul este structurat în patru capitole.

În primul capitol, intitulat „Etosul științific”, autorul propune o incursiune complexă asupra apariției eugenismului în forma sa modernă, reușind să identifice o sumă de teme eugenice importante. Astfel, Marius Turda analizează contribuțiile celor mai importanți eugiști din perioada menționată anterior, cum ar fi: Francis Galton și discipolul său, Karl Pearson (Marea Britanie), Wilhelm Schallmayer, Alfred Ploetz și Agnes Bluhm (Germania), Enrique Madrazo (Spania), George Sorel și Charles Péguy (Franța), Jon Alfred Mjøen (Norvegia), József Madzsar și István Apáthy (Ungaria), Corrado Gini și Giuseppe Sergi (Italia).

Considerat, în linii generale, drept un conglomerat de idei sociale, biologice și culturale, eugenismul a propus o redefinire a individului și a comunității naționale, precum și a relațiilor dintre acești actori societali, redefinire care se producea în temeiul legilor științifice ale selecției naturale și ale eredității. În ciuda faptului că evoluția eugenismului nu a fost similară în țări precum Marea Britanie, Franța, Germania, România sau Spania, biologizarea identității naționale promovată de eugiști era aceeași în toată Europa, și anume prevala dorința de a îmbunătăți calitatea biologică a populației prin controlul reproducerii, generând practici eugenice negative (de tipul sterilizării).

Obiectivul eugiștilor era acela de a dezvolta conceptele necesare pentru a identifica problemele medicale și sociale care le afectau societățile, în acest fel

încercând să producă o presiune la nivelul elitelor culturale și politice ale vremii în speranța unor acțiuni mai hotărâte care să stopeze problemele care afectau organismul națiunii încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În cadrul celui de-al doilea capitol, „Războiul : singurul eugenist al lumii”, autorul abordează legătura dintre eugenism și tendința modernității către distrugerea totală, atât de evident prezentă în anii Primului Război Mondial. În acest sens, Marius Turda prezintă câteva dintre teoriile eugenice referitoare la acest război, amintind felul în care eugenistii epocii au încercat să combată eroziunea rasială a comunității naționale, pe care mulți o puneau pe seama războiului. Totodată, reușește să redea cu acuitate dezbaterile ideologice iscate printre eugenisti în jurul fenomenului războiului, rezultând o sciziune între opiniile celor mai importanți eugenisti ai vremii. Astfel, pe de o parte, s-au situat cei care considerau războiul drept cel mai mare educator al spiritului național, războiul arătând cum prezentul (considerat degenerat) putea fi depășit printr-o încercare fizică și o luptă armată, reușind să constituie modele de reînnoire politică și socială care ar fi permis națiunii să împlinească sarcina de a construi un nou fundament pentru generațiile viitoare. De cealaltă parte, adversarii acestor opinii considerau că războiul nu făcea altceva decât să slăbească organismul națiunii, eliminându-i tocmai pe cei mai sănătoși din punct de vedere fizic și mental și permițând celor „slabi” să crească în număr și să influențeze destinul viitoarelor generații.

Primul Război Mondial a produs o dezbatere intensă asupra supraviețuirii „națiunii”, eugenistii încercând să instituționalizeze o serie de măsuri menite să asigure o renaștere socială și politică. Promotorii acestui proces subliniau că purificarea societății din punctul de vedere al continuității biologice se afla într-o legătură de interdependență cu nivelul de acceptare de către opinia publică a unor noi comportamente morale și rasiale. În scopul unei ilustrări cât mai complexe a activismului eugenic apărut după război, Marius Turda consideră că unul dintre obiectivele urmărite de eugenisti era creșterea ratei natalității prin asistarea celor care doreau să aibă mai mulți copii, autorul propunând ca subiect de reflecție dorința statului de a avea mai mulți copii drept o măsură eugenică sau non-eugenică.

De asemenea, în ceea ce privește Primul Război Mondial și impactul său asupra teoriilor eugenice, Marius Turda este de părere că sfârșitul războiului aduce cu sine o răspândire a limbajului eugenic, aflat până în acel moment sub incidența medicilor și a biologilor, implicând noi categorii sociale, profesionale și culturale, precum și politicienii, care devin preocupați de acest concept. În acest fel, vocabularul teoriilor eredității revine tot mai mult în discuțiile despre fertilitate, maternitate și protecția socială a copiilor, constituind astfel fundamentul unui nou discurs naționalist care considera puternice acele națiuni în care predominau familiile mari și care nu mai uzitau sistemul copilului unic. Adesea, nașterea și creșterea unui copil sănătos au produs o alunecare din sfera vieții private, devenind o chestiune

care trebuia să preocupe statul. Drept urmare a acestei politici, în Marea Britanie se introduce, la inițiativa Societății de Educație Eugenică, cu începere din anul 1917, „Săptămâna națională a copilului”, aceasta fiind o oportunitate de organizare a unor serii de întâlniri, conferințe și expoziții despre îngrijirea prenatală și post-natală, dar și o modalitate de atragere a atenției opiniei publice cu privire la nevoia unui număr ridicat de copii sănătoși care să populeze societatea afectată de război.

Per total, Primul Război Mondial produce o ruptură în universalismul eugenic antebelic, tot mai mulți eugenisti care fuseseră parte a comunității științifice trans-naționale angrenându-se în politica națională a propriilor state sub presiunea imperativelor ideologice. Totodată, analiza realizată de Marius Turda ne arată felul în care relația dintre eugenism și Primul Război Mondial a dus la implementarea unor teorii referitoare la igienă și sănătate într-o zonă în care discursul naționalist și rasist căpăta amploare, ajungând să fie prezent în mod constant pe agenda social-politică a perioadei interbelice.

Al treilea capitol al cărții, „Tehnologiile eugenice ale perfecționării naționale”, se concentrează asupra legăturii cauzale dintre modernitatea și aplicabilitatea principiilor eugenice. Neexistând un consens conceptual în perioada antebelică în ceea ce privește teoriile eugenice (fie ele pozitive ori negative) de urmat, criza economică și instabilitatea politică specifică anilor '20 au favorizat dezvoltarea eugenismului negativ (cu frecventă referire la sterilizarea eugenică). Marius Turda este de părere că anii '20 aduc cu sine o naționalizare a eugenismului, drept urmare și un rezultat care se afla în deplină concordanță cu intensificarea biologizării apartenenței la națiune.

Perioada interbelică propune un nou proiect politic ambițios, acela de creare a „omului nou”, ambiție care se plia perfect peste proiectul eugenic de îmbunătățire biologică, ambele bazându-se pe idealul unei națiuni sănătoase. Acest ideal prezintă similitudini în ceea ce privește discursul propagandistic realizat de sovietici, naziști, fasciști, dorința de creare a unui nou tip uman fiind una dintre ambițiile pe care eugenistii le împărtășeau cu ideologiile politice moderne radicale.

Având în vedere că încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea eugenismul se proclama drept „religie a viitorului”, autorul constată o coliziune între principiile eugenice și Biserica. Concomitent cu sporirea accentului pus pe eugenism, prin introducerea unor măsuri legislative, teoriile seculare ale desăvârșirii umane au intrat în conflict cu dogmele religioase susținute de principalele biserici ale Europei, catolică, protestantă și ortodoxă, ajungându-se chiar la o contestare a autorității Bisericii față de reproducere, sexualitate sau mariaj. Totodată, trebuie remarcat faptul că nu exista o unitate de atitudine sau de acțiune referitoare la teoriile eugenice din epocă ale bisericilor ortodoxe, catolice sau protestante. Dintre acestea, Biserica Protestantă a fost cel mai activ implicată în adaptarea principiilor eugenice ale îmbunătățirii umane la propriile programe sociale și de asistență. Biserica Ortodoxă a fost ambiguă în privința implicării sale în mișcările politice

ale perioadei interbelice. Pe de altă parte, Biserica Catolică a fost instituția religioasă care s-a opus vehement introducerii măsurilor eugenice negative. În acest sens, la sfârșitul anului 1930, papa Pius al XI-lea a emis o enciclopică prin care critica aspru prevenirea nașterii unor vieți „nevrednice”, după formula eugeniştilor.

În ultimul capitol, intitulat „Biopolitică și rasism”, Marius Turda supune analizei legătura dintre eugenism și reprezentările biopolitice ale națiunii. Indiferent dacă prezentau un punct de vedere minoritar sau majoritar în ceea ce privește etnicitatea, în toată Europa se poate constata o tendință a eugeniştilor de a înțelege dinamica lumii moderne și de a o folosi în scopul dezvoltării națiunilor lor. În acest fel, crede autorul, eugenişti au încercat să-și convingă conaționalii să devină obiectul și subiectul unei revoluții biopolitice preconizate de regimurile fascist, nazist sau comunist, eugenismul începând să fie utilizat de naționalismul centralizat al statelor europene în scopul creării unei comunități naționale ideale și al unui stat omogen din punct de vedere etnic. Fie că vorbim despre o recuperare a prestigiului pierdut al Germaniei de după Primul Război Mondial, asigurarea supraviețuirii și renașterii națiunii maghiare după Trianon, proiectul politic al României Mari sau dovedirea unei superiorități rasiale a Imperiului Britanic, eugenişti au produs elementele necesare pentru conexiunea dintre biopolitică și imperativul național.

Totodată, autorul consideră că, pe fondul celui de-al Doilea Război Mondial, se produce o radicalizare a biopoliticii, atât în Germania sau Italia, cât și în România sau Ungaria. Însă Marius Turda pune această tendință pe seama presiunii exercitate de Germania și pe teama, în unele cazuri, de pierdere a independenței naționale. În aceste condiții, unele state europene au început să pună în aplicare un veritabil proces de inginerie biologică și socială susținut de eugenişti.

Un rol semnificativ în analiza eugenismului din timpul războiului a avut cazul românesc, în cadrul căruia autorul analizează temeiul și practicile eugenice aplicate de liderii politici ai vremii. În acest sens, eugenismul negativ (cu referire la sterilizarea romilor), precum și asumarea de către regimul Antonescu a rolului civilizator dincolo de Nistru au constituit baza unui nou tip de eugenism, specific perioadei războiului, când statul român încerca să controleze diverse grupuri etnice.

În urma instaurării regimului comunist în România, tradiția eugenică a început să nu mai prezinte aceeași vigoare, ca urmare a abandonării acestui domeniu și în Uniunea Sovietică, unde eugenismul era considerat profanat deoarece biologii germani au suprapus eugenismul și rasismul. Cu toate acestea, autorul opinează că unii cercetători români au încercat să adapteze interpretările eugenice interbelice referitoare la sănătatea națiunii la principiile comunismului naționalist. Astfel, a apărut ideea unei biologii naționale care să implice diferențele rasiale, genealogiile genetice, precum și rolul dintre natură și cultură, ajungându-se să se formeze

o nouă interpretare a identității naționale în România, fapt ce a permis unor specialiști în științe sociale să readucă în discuție ideea autohtonității în cadrul disciplinelor lor.

În ceea ce privește perioada postbelică, Marius Turda consideră că eugenistii europeni, deopotrivă din Vestul democrat sau din Estul comunist, și-au continuat nemijlocit campania pentru susținerea unei sănătăți a națiunii, bazată, în continuare, pe principiile perioadei interbelice. În acest fel, idealul eugenic a reușit să supraviețuiască regimurilor totalitare ale secolului XX, continuând să ghideze politicile de populație ale statelor europene de azi, precum și viața cotidiană a cetățenilor lor.

Unul dintre detaliile care m-au determinat să supun analizei volumul de față a fost prezența cuvântului „modernitate” în titlu. Cu toate acestea, pe parcursul lecturii, Marius Turda a lăsat impresia că modernității nu-i mai vine rândul, în același timp textul concentrându-se asupra altor aspecte interesante. Din fericire, despre eugenism și modernitate a venit vorba spre finalul volumului, unde autorul, după o discuție aplicată, conchide: „Am încercat să demonstrez că eugenismul nu trebuie tratat ca un episod rușinos al istoriei științelor biologice și medicale și nu ar trebui izolat de contextul său social, politic și național, ca o deviație de la normă care a dus în cele din urmă la măsurile genocidale ale regimului nazist, ci ca pe o parte integrantă a modernității europene, în care statul și individul s-au imbarcat într-o aventură fără precedent pentru reînnoirea comunității naționale” (p. 137).

Parcurgând lucrarea de față, vom ajunge să înțelegem cum – încă o dată – știința a fost utilizată în scopuri politice și cum diferite contexte au favorizat dezvoltarea eugenismului, pe de o parte, și aplicarea sa, în funcție de imperativele fiecărui regim politic, pe de altă parte. Astfel, lucrarea lui Marius Turda oferă o analiză temeinică, din perspectivă istorică, a unei sume de probleme, idei și personalități marcante ale acestui domeniu, reușind să ilustreze, într-un mod sintetic, dar cuprinzător, unele dintre cele mai importante episoade ale eugenismului european.